Başkent Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

PİVOLKA

YIL 3 SAYI 14 04 - 05 / 2004

Editörden...

Zuhal Yeniçeri
zuyen@baskent.edu.tr
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Tüm hayatımızın özeti, bir seçimler kümesi. Dünyayla tanıştırılmamız bile, bize ait olmasa da, bir seçimin ürünü. Anne karnından getirdiğimiz birtakım özellikler dışında bütünüyle şekillenmemizi, en baştan itibaren yaptığımız tercihlerle ve aldığımız kararlarla biz belirliyoruz. Her ne kadar "özgür irade" dediğimiz kavram çeşitli tartışmaların konusu olsa da ve bazılarında son derece ütopik algılansa da, en azından bize sunulan seçenekler arasından bir tercihe ulaşarak özel ve kamusal benliğimizi oluşturuyoruz. Hangi kıyafeti giyeceğimiz, hangi yemeği yiyeceğimiz, hangi oyunları oynayacağımız, hangi televizyon programını izleyeceğimiz, hangi okula gideceğimiz, hangi dersleri alacağımız, hangi kadın veya erkekle evleneceğimiz, hangi meslekle boğuşacağımız, hangi alana yatırım yapacağımız vesaire vesaire vesaire...

(devamı 2. sayfada)

www.elyadal.org
www.pivolka.com

BU SAYIDA

ψ *Optimal Para Sahası İçindeki Euro - 3*
ψ *Seçilen Dilin Doğruluğu Üzerine - 5*
ψ *Doğu'da Göçün Temelleri - 7*
ψ *İnsanlaşmış Teknoloji: Soğuk Çeliğe Yüklenen Duygu - 13*
ψ *Yürekten Bağlılık: Nereye Kadar? - 15*
ψ *Bilimsel Etik Kurullarının Gerekliliği - 18*

PIVOLKA
Yayın Kurulu

Zuhal Yeniçeri (Ed.)
Doğan Kökdemir (Ed. Yrd.)
Bahar Muratoğlu (Ed. Yrd.)
Okan Cem Çırakoğlu
H. Kemal İlter
Güler Işın
Nejat Can Okay

Gündelik yaşamımızı devam ettirmek için de az önce sıraladıklarım gibi birçok karar alma süreci içerisine giriyoruz. Bunların bazıları oldukça önemsiz görünse de, bazıları da bir o kadar hayati kararlar. Hepimiz hayatımızın belirli dönemlerinde, o hayatın diğer dönemlerini belirleyecek koşulları bir orkestra şefi gibi yönetmek durumundayız. Orkestra şefi olarak tüm enstrümanları, notaları, müzisyenleri fark ettiğimiz ve tanıdığımız ölçüde ortaya çıkacak müzik harmonik ve anlamlı olacaktır.

Belki de "özgür irade" gerçekten pratiği olmayan bir kuramdan ibarettir. Her yıl yaklaşık 1,5 milyon genç üniversite sınavına giriyor ve bu sınav için birkaç yıl da, sunulan 'şıklardan birini işaretlemeyi' öğrenip bir doğrunun katili olan dört yanlışla köşe kapmaca oynuyor. Sonuçta yine tercih rehberinden sıralama yapıp eğer gerçekten şanslılarsa, öyle ya da böyle hayatlarında bir kırılma noktası oluşturacak üniversite yaşamının bir parçası oluyorlar. Aslında tam bir "kaos" hikayesi; tercihler, olasılıklar ve insan hayatı; "kaos".

Sınavlar bir sistem ürünüdür. Birçok değişken etkili olur ve sonuçta katilleri uzak tutarak yaptığınız doğrularla puanlar alır, okullara ya da iş yerlerine adım atarsınız.

Bazen de yoktur sistem; her şey sosyal etkiden ibarettir ve de elbette reklamlardan. 'İnsanlaşmış Teknoloji: Soğuk Çeliğe Yüklenen Duygu' başlıklı yazıdaki gibi hangisi size en mükemmel sunulursa onu satın alırsınız. İhtiyaçlar, ekonomi, işlev çok arka sıralardadır çoğu zaman eğer siz o cafcaflı kancaya takıldıysanız. Ambalaja bakar, sunulanlardan birini gider alır boyalı gözleriniz.

Bazen düşünüyorum ve düşündükçe de korkuyorum; acaba tamamen bana ait bir karar var mı? Yoksa hayatımı yöneten, olasılıkların hüküm sürdüğü kaos mu? Acaba diğer insanlar mı beni belirleyen ve gün gelip 'reklamları izlediniz' mi diyecekler? Zarları kim atıyor bu oyunda?

Öte yandan herkes gibi ben de yargılıyorum kendimi ve kararlarımı. Hangi birinde ne gibi hatalar yapıp yaşamlarımıza haritadan yollar çiziyoruz acaba? Mümkün olan en az hatayı yapmak için ne derece önyargılardan uzak kalıp rasyonelleşebiliriz?

Tülay Çellek'e temennisi için teşekkür ediyorum: "***Doğrularınızın seçiminin size kalmasıdır dileğim...***"

Optimal Para Sahası İçindeki Euro

Özge Gökdemir
ozge_g80@hotmail.com
İstanbul Üniversitesi, Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Avrupa'nın bütünleşme tarihine bakarsak, 1951 ve 1957'lerde yapılan anlaşmalarda ***Ortak Pazar***'ın oluşumu için ilk önce ekonomik entegrasyonun sağlanması gerekliliğini görmekteyiz. Nitekim Komisyonun 1962'de kurulması, 1970'lerde dünyada oluşan olumsuzluklar sonucunda Werner Raporu'nun yayınlanması, hep ekonomik entegrasyon sağlama yönünde atılmış adımlardır. Avrupa Para Sistemi kurma çalışmaları; Avrupa'daki ekonomik ayrılıklar ve düşünce ayrılıkları yüzünden 80'lere kadar başarı sağlayamamıştır, ama 80'li yıllarda oluşmaya başlamış olan Büyük Ekonomik ve Parasal Birlik'e oldukça büyük katkılar sağlamıştır. Belki de "damlaya damlaya göl olur" sözü, en açık bir şekilde burada anlam kazanmaktadır.

Bugün Parasal Birlik sonucu esnek döviz kurlarının terk edilmesi ve oluşan ortak para ile, sermayenin hiçbir spekülasyona maruz kalmadan serbestçe dağıldığını, likidite ve istikrarın korunduğunu, küreselleşen dünya ekonomisi içerisinde işlem maliyetlerinin azaldığını, fiyatların daha kolay analiz edilmesinin gerçekleştirildiğini görmekteyiz.

Ulusal Para'dan Euro'ya

European Central Bank

Bilinen bir gerçektir ki, dünyada bir ulusun egemenliğini gösteren en önemli simgelerden biri o ulusun **ulusal parası**dır. Bu simgeden vazgeçme hareketleri aslında 1951'den itibaren Avrupa bütünleşmesi ile başlamış ve 1990'ların sonunda nihayetlendirilmiştir. 1988'de yayınlanan Delors Raporu'nda başarılı bir parasal birliğin ön şartı olan üye ülkeler arasındaki uyumun gerekliliği ile iktisat politikalarının sıkı bir şekilde koordinasyonunun öngörülmesi, şu anda Avrupa ülkelerinin, para politikalarını izlemeyi kendilerinden başka bir otorite olan Avrupa Merkez Bankası'na bırakmalarıyla gerçekleştirilmiş ve daha önce tarihte görülmemiş bir başarıyı gözler önüne sermiştir. Euro'nun ortaya çıkışı ve onu seyreden her olay dünyada bir ilki ve herkesi hayretlere sokan politikalar bütününü oluşturmaktadır.

Şimdi gelin Avrupa'da oluşan ve daha önce Mundell[1] tarafından isimlendirilen ***Optimal Para Sahası*** kavramını inceleyip Euro'yu o konumda ele alalım.

Robert Alexander Mundell

Optimal Para Sahası

Optimal para sahası; bir grup ülkenin ulusal paralarını sabit bir kurla birbirlerine bağlayıp, diğer ülke para birimlerine karşı serbest dalgalanmaya bırakma esasına dayanmaktadır. Eğer oluşan bu paranın faydası zararını aşıyorsa, para sahası optimaldir.[2]

Optimal para sahasının oluşturulması için ülkelerde 4 ana koşul aranmaktadır. Bunlar;

a) Ülke nezdinde ekonomik açıklık düzeyi ne kadar yüksekse, esnek döviz kurunun önemi de o kadar az ve Parasal Birlik'inki de o kadar yüksek olur. Çünkü açık ve büyük ekonomiler, sabit döviz kurunu politik bir araç olarak kullanmazlar. Sabit kurla, yatırımcıları ve ticareti olumsuz etkileyen işlem maliyetleri ve kur riski azalır, ayrıca para politikası açısından güven veren nominal çapa statüsü meydana gelir.[3]

b) Eğer ülkede ürün çeşitliliği fazla ise ticaret hadleri değiştiğinde de, talep dengesizliğinde de ürün çeşitliliğinden dolayı ülke fazla etkilenmeyecektir.

c) Faktör Mobilitesi yüksek olan ülkelerde, özellikle emek mobilitesi, esnek döviz kurunun yerini aldığından, son derece önemlidir. Emek mobilitesinin işleyişine kısaca değinirsek;

Esnek Döviz Kurları uygulanan X ve Y ülkeleri olduğunu varsayalım. Eğer talepler herhangi bir etkiyle X'ten Y'ye kayarsa, diğer koşullar sabit kaldığı sürece Y'de dış ticaret fazlası ve enflasyonel

[1] *Robert Alexander Mundell*, İktisadi araçların ancak üzerinde doğrudan etkili oldukları amaçlar için kullanılmaları gerekliliğini kanıtlayan, Kanadalı iktisatçıdır.
[2] Mundell, R.A.;''The Theory of Optimum Currency Areas'', in The American Economic Review, 53, 1961.
[3] Birinci, Y.; ''Euro'nun Uluslararası Finansan Piyasalar ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri'', Alfa Yayınları 2001.

baskı oluşurken, X'te dış ticaret açığı ve durgunluk oluşur. Bunun sonucu da X ülkesi parasını devalüe eder ve talep tekrardan X'e kayar. Şimdi bir de bunu optimal para sahası, yani ortak para kullanımı içerisinde değerlendirelim; çünkü görüldüğü üzere esnek döviz kurunun kalkmasıyla denge zorlaşmaktadır. X'teki talebin Y'ye optimal para sahası içinde kayması Y ülkesinde emek ve sermayenin talebini arttırarak, ülke içerisinde zamanla ücretleri ve faizleri düşürürken, aynı zamanda X ülkesinde de ücret ve faizleri artırır. Eğer aralarında emek mobilitesi serbestçe ve yüksek düzeyde sağlanıyorsa, Y'den X'e emek ve sermaye göçü ile dengeye tekrardan varılır. İşte Optimal Para sahası içerisinde en önemli unsurlardan biri olan emek mobilitesinin işleyişi bu şekilde olmaktadır.

d) Enflasyon ve fiyat gelir dalgalanmaları birbirlerine yakın olan ülkeler, optimal para sahası oluşumundaki öncelikli ülkelerdir.

Euro ile Dolar Sahaları

Yüksek ekonomik açıklık, ürün çeşitliliği ve benzer enflasyon ve fiyat dalgalanmaları ile Avrupa'da oluşturulan Euro sahası, emek mobilitesinin düşük olduğu sayılmazsa oldukça optimaldir. Oysa Amerikan Doları'nın oluşturduğu para sahasına bakılırsa, mevcut durum en ileri seviyedeki optimalliği işaret etmektedir.

Anlaşmalarla emeğin serbestçe dolaşımı güvence altına alınmasına rağmen, Avrupa'da etkin kültürel ve dilsel problemler var olduğu sürece iş bulmak için başka bir ülkeye göç etmek oldukça zordur. Bugün Avrupalılar, Amerikan Ekonomisinin başarısına karşın oluşturdukları benzer bir para sahasının Avrupa'da da başarılı olacağını düşünmektedirler; fakat mevcut durum ve hadiseler bütünü, çok değişik bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bölgesel olarak talepteki herhangi bir düşüş sonucu iş gücünün daha yüksek ücretlendirilen bölgelere kayması ve daha sonra tekrardan dengeye gelinmesi; ücretlerin esnek olmadığı, gelenek ile dil farklılıklarının olduğu ve daha düşük vergi ödemeye katlanmak yerine yüksek vergiyle aynı bölgede ikamet edilen Avrupa'da oldukça zordur.

Bu problemin kökünde var olan ekonomik sorun devresel değil, tamamen yapısal ve sosyolojiktir. Sosyoekonominin hüküm sürdüğü sorunun aşılması ise şimdilik çok zor görünmektedir.

Türkiye'deki Benzer Sorun

Türkiye'de de hüküm süren olay esasında hemen hemen aynıdır. Bugün çoğu insanda oldukça sosyolojik yaklaşımlar görmekteyiz. Yüksek ücret vaat edilse dahi; değil başka kente, İstanbul'un Avrupa yakasından Anadolu yakasına bile göç etmediklerini görmekteyiz. Aslında olay sadece iş arayanla sınırlı değildir, bu işverende de görülmektedir. Bugün iş ilanlarında yer alan "Avrupa Yakasında ikamet edenler tercihimizdir" yazıları bunu en iyi biçimde anlatmaktadır. Tabii burada ulaşım maliyetleri ve trafik sorunu göz önüne elbette alınmalıdır, ama eğer küreselleşen dünyada ayakta kalmak istiyorsak, kendi iç düzenimizi yerine oturtturmak esasıyla her şeyin çözümlenebileceği gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir; çünkü dünyada bir tek ölümün çaresi yoktur.

Gelecekte piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla başa çıkabilecek yetenekte işlevsel bir pazar ekonomisinin varlığını sağlayacak olan öncelikle ulusal kalkınmadır. Ulusal kalkınma uluslararası kalkınmayı kamçılayan yegane olgudur.

Seçilen Dilin Doğruluğu Üzerine...

Tülay Çellek
tcellek@yildiz.edu.tr
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

İnsanın tasarladığına / gördüğüne makine adı verilmesi mi yaşam?
Önceliğinin insan olması mı?

Değişen ne?

Yakanıza takılan içselleştiremediğiniz bilgiler, ezberler, farklı diller mi? Aldığınız makineler mi? Arkasında görülemeyen yürekler, beyinler, kişilikler mi? Derse katılımı salt öğretici olarak aldığınız, sandığınız öğretmen, akademisyenler mi? Etiket verdiğiniz ama konferansları kulaklıkla dinleyen iltifatçılarınız mı? Pedagojik formasyonu olmayan başka alanın insanlarının yaşadıkları, yaşattıkları karışıklıklar mı? Tartışılması gereken özde olanlar, insana dair olanlar önceliğinde değil de makine, etiket önceliğinde olanlar mı? **Değişen ne?**

Daha önce baktığınızda etkilendiğiniz resme, yıllar sonra baktığınız zaman dönüp gittiyseniz nedeni nedir? Kendinize katamadıklarınız mı, zaman içinde sizde olan değişimler mi? Yoksa hala kitabı dünyanıza alımlayamadığınız mı? Değişen, yıllardır orada asılı olan tablo değil; sizin dünyaya bakış açınız olsa gerek. Zamanla çok değer verdiğiniz resim şimdi nezdinizde önem olarak sıfırlandıysa, sizin değer yargılarınız zamanla değişmiş demektir. Tıpkı aynı kitabı daha önce okuduğunuzda başka tat alıyor, birikimlerinizle daha sonra okuduğunuzda farklı tat alıyor olmanız gibi. Bir şeylerde, bir yerlerde gerçekleşen değişim ve bunun farkında olmak…

Dijital fotoğraf, ya da fotoğraf makinesiyle çekilen fotoğrafın kullanılan malzemesi değil, çeken yürek önemli öncelikle. Sezgileriniz, algılarınız, gözlem gücünüz ve en önemlisi de bunlara katkısı olan bilginiz önemli. Kendinizi en iyi ifade etme aracını doğru seçmeniz, en iyi ifade biçimini gerçekleştirmektir. Önemli olan bireysel farklılıklar çerçevesinde hareket edilmesidir. İnsanın kendini tanımasıdır. Eğitim sistemi içinde öğretmenin, akademisyenin öğrenciyi tanıması ve ona göre program yürütmektir asıl olan. Neyi seçerseniz seçin -akrilik ya da sözcükleri veya fotoğrafi malzemesini- hepsinde de alt yapınızın, bilginizin, donanımınızın boyutu önemlidir. Sadece kendini var eden, kendi edindiklerini paylaşan, bunu da paylaşım sanan kişiler, eğitimciler, karşısındakinin (öğrencinin) neyini ne kadar paylaşıyor olacak ki… Öğrenci fotoğraf bölümüne gelmiş, fotoğraf makinesi yok. Grafik bölümüne geçmeyi düşünüyor çünkü… Bu durumda görülen sonuca mı bakmak lazım? Yoksa bu sonuçları doğuran nedenlere mi? Sistemin bütününe mi bakmak gerekir? Sonuca bakarsak o genci suçlamamız ve arkasından da harcamamız gerekir. Nedenlere bakarsak, o genci oraya getiren nedenleri ve onunla ilintili olarak sistemi değerlendirmek gerekir. O zaman saptamalar, değerlendirmeler, daha doğru olur. Gençler de gereksiz yere yok edilmez. Tabii bizlere de zamanın Milli Eğitim Bakanı gibi, "Ah şu okullar olmasaydı bu bakanlığı yönetmek ne kolay olurdu" dememek kalır.

Önemli olan insanın kendini en doğru, en güzel, en nitelikli şekilde ifade etmesidir. Bu nedenle seçilen malzeme önemlidir. Diğer bir ifadeyle alanını doğru seçmek çok önemlidir. Aynı şey dil için de geçerlidir. Kendinizi en iyi hangi dille ifade edersiniz? İçine doğduğunuz Türkçe ile mi yoksa yararı asla yadsınmayacak, ama doğru yerde, doğru yöntemle yaşantımıza girmesi gerekirken yaka süsünden ileri gidemeyen yabacı bir dille mi? İlk dersimde soruyorum, "Alanın kaçıncı tercihin?". Yanıt, "13." "İlk tercihin nedir?" Yanıt, öncelikle "Tıp", arkasından "Mühendislik" veya "Unuttum." "Neden bu derstesin?" "Okulu bitirmek için krediye gereksinimim var." veya "Kendimi geliştirmek, farklı bir bakış açısına sahip olmak için" ya da "Arkadaşlarımdan dersin içeriğini ve uygulama yöntemlerinizi öğrendim, o nedenle buradayım." Bakıyorsunuz tesadüfen geldiğini söyleyen genç oldukça yetenekli ve farklı fikirler üretebiliyor, değişik ilişkilendirmeler yapabiliyor. Ancak kendinin farkında değil. Böyle yaşayarak gelmiş buraya kadar; çünkü önce anne babanın, sonra öğretmenlerinin farkında olarak, fakat bir kendi farkını fark edemeyerek yaşamış hep. Ya da yaşadığını sanmış. Seçmeden, eleştirmeden… Nitekim dersi aldıktan belirli bir süre sonra şunu söyleyebiliyor. "Başta tesadüfen almıştım. Hatta gerekirse bırakırım diyordum, ama vazgeçtim. Devam edeceğim." İlk gerekçesi de "eğlenceli" bulmasından kaynaklanıyor. Burada şuna gelebiliriz: Eğer çocuk veya genç, öğretmeni severse, ders kişiliğine aykırı olsa da fark etmiyor. Devamlılığı fazla ve notu yüksek oluyor. Eğer öğretmeni, akademisyeni sevmezse, o ders kişiliğine uygun olsa bile başarısız oluyor. Bu da yanlış tabii. Başka bir deyişle hep birilerine bağımlı yaşamak, öyle ya da böyle. Önce kendi ayakları üzerinde durmamayı inatla sürdürmek. Sistem ona bunu kazandırıyor. Ancak bize de kitap okumak, düşünmek ve önce kendimizle mücadele etmek düşüyor. Eğer hep karşıyı görür ve hep eleştiride bırakırsanız her şeyi, hiçbir zaman önermeler, fikir üretmeler bazına geçemezsiniz. Değişen bir şey olmaz. Dünya başkalarını değiştirmekle değil, öncelikle kendimizi değiştirmekle farklılaşır…

Eğer kendinizi fotoğraf makinesi vasıtasıyla ya da dijital yolla veya akrilik boya ile, müzikle, beden ile ya da sözcüklerle ifade edebiliyorsanız, öncelikle başarı seçtiğiniz alandadır, malzemededir. Ancak hangi malzemeyi seçerseniz seçin bir o kadar da alt yapınız, bilginiz, duyarlılığınız, sorumluluğunuz önemlidir. Bir fotoğrafı ya da resmi, her neyse, 5 saatte de yapabilirsiniz 10 dakikada da. 5 saatte yaptığınız karanlık oda çalışmanızda başarılı olamayabilirsiniz, 10 dakikada yaptığınız çalışma başarılı olabilir. Bunun tam tersi de olabilir. Bir sanatçı, "bu resmi 10 dakikada yaptım", dediğinde karşısındaki çok küçümsemiş "şişirdin vs." diye. Sanatçının yanıtı, "30 yıl artı on dakika" olmuş. Tabii bu örnek güzel, ama bu sınırda kalmamak da gerekir. Şimdiki gençler harika. Teknolojik olarak çağlarında yaşıyorlar. Bilgisayara dair birçok şeyi onlardan öğrendim, öğrenmenin yaşı yok diyerek. Ancak bir de kitap okusalar. Hatta bunu kendi alanlarının dışına kaydırabilseler. Esas zenginlikleri orada başlayacak.

Yazımı bir alıntı ile bitirmek istiyorum.
"*Bilim dilinde kavramların saydamlaşması, anadilde yaratıcılığın artması, yabancı dile odaklanmış bir bilimsel iletişim yerine Türkçe'yi önceleyen bilim öğretiminin özendirilmesi düşüncesinden yola çıkarak TÜBA bir süredir fen ve sosyal bilim terimlerinin Türkçeleştirilmesi konusunda yoğun çaba harcamaktadır.*" Bu tavır, sanat ve sanat eğitimi için de geçerlidir bence. "*1. Öncelikle bilimin yabancı dille daha kestirme ve etkili yoldan yapılabileceği saplantısının terk edilmesi gerekmektedir. Bilimde yetkin bir yabancı dil yeterliliğinin sorgulanması söz konusu olamaz, ancak bu yeteneğin salt yabancı dilde eğitim yoluyla kazanılacağını düşünmek en azından birçok bakımlardan örnek aldığımız gelişmiş ülkelerdeki uygulamaları görmezlikten gelmek anlamına gelmektedir. Bu sorun yabancı dil derslerinin orta ortaöğretimdeki etkinliği artırılarak ve üniversitelerde alana özgü yabancı dil desteğiyle çözümlenebilir.*"
(Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi, Prof. Dr. Ahmet KOCAMAN.)

Doğrularınızın seçiminin size kalmasıdır dileğim…

Doğu'da Göçün Temelleri

Bekir Ali Demirel
bademirel@hotmail.com
İnşaat Mühendisi, Araştırmacı Yazar

Her planın üç boyutu vardır: Sosyal, ekonomik ve mekansal. Planlar ve projeler bu üç ayak üzerine oturtulmalıdır. Ayaklardan birinin eksikliği, plan ya da projenin hayat bulmasına engeldir. Ölçeği ne olursa olsun bir planın veya projenin; sosyal, ekonomik ve mekansal boyutların tamamını içermiyorsa amacına ulaşması mümkün görülmemektedir. Bu üç boyut arasında çapraz bir ilişki söz konusudur.

Ülkemizde gündeme getirilen ekonomik plan ve projeler, çoğu zaman sosyal ve mekansal boyutlarda yeterince irdelenmemekte, özellikle bölgeler arası gelişmişlik farkları, neredeyse dikkatlerin dışında kalmaktadır. 80'li yılların ortalarından itibaren ülkemizde başlatılan hızlı *yapı* değişikliği gayretleri, gelişmemiş bölgelerimizde ekonomik, sosyal ve giderek siyasi boyut kazanan sıkıntılara yol açmış; bu durum, toplumun bütün kesimlerini derinden etkilemiştir.

İlk önceleri: Serbest Piyasa Ekonomisi kurallarına ayak uydurabilme şansına sahip olmayan ve bundan ümitsizliğe kapılan Doğu kentlisi; televizyon verici istasyonları sayesinde kendi dünyalarından çok daha farklı dünyaların varlığını keşfetmenin huzursuzluğunu duyan Doğu köylüsü; huzursuzluklar üzerinde, içten bilinçsizce, dıştan haince yapılan hesaplar ve zuhur eden *bir talihsiz olay* (Körfez Savaşı)... Neticede, köşeye sıkıştıkları vehmine kapılan insanlar.

Sonraları: Toprağa ve aileye olan güçlü bağlara rağmen şehirli olmanın avantajlarına koşan insanlar; parçalanan aileler, ekilemeyen topraklar, güdülemeyen sürüler... Göçenin göçtüğü yerde, kalanın kaldığı yerde içine düştüğü ekonomik ve sosyal zorluklar.

Sonuçta: Önlerine getirilen radikal aldatmacalara inanan, en acımasız eylemlere dahi iştirak için kandırılabilen insanlar… Yüz bine yaklaşan ölüm, yüz bini aşan sakat; yüz milyar Doları aşan ulusal harcamalar… nesiller boyu sürecek psikolojik ve sosyo-psikolojik problemler.

İşte; bütün boyutları ile düşünülmemiş ve alelacele uygulamaya sokulmuş, sonuçları ise tamamen tesadüfe bırakılmış bir planın kısa vadede bu ülkeye maliyeti. Kısa vadede diyoruz, çünkü problem, yirmi yıla yakın zamandır bütün boyutlarıyla, özellikle mekansal değişim süreci boyutunda devam ediyor.

GÖÇ ÜZERİNE

Göç hakkında sosyal bilimciler tarafından incelemelere ve araştırmalara konu edilmiş olan husus, göçe katılmış kişilerin vardıkları yerde karşı karşıya kaldıkları etkileşimlerle, yani daha ziyade sonuçlarıyla ilgilidir. Nitekim "*Göç ve Değişme*", "*Göç ve Gelişme*" ile göçün yol açtığı çeşitli sorunlar, sosyal bilimcilerin ve kent bilimcilerin ilgi duydukları konular olmuştur (Bakınız EK:1). Bu ilgiye sebep, Türkiye'deki göçlerin karakteri itibariyle fevkalade olumsuz neticelere yol açmasıdır. Sonuçları dikkate alındığında, gösterilen ilgiyi doğal karşılamak gerekir. Ancak "*göçün toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. tüm bünyesi ile ilişkili ve etkileyici bir olay*" olması, dikkatlerin öncelikle göçün sebeplerine çevrilmesi gerektiğini ön plana çıkarmaktadır. Olgu ve olgunun etkileri elbette incelenecektir; ama sosyal bünye etkileşimiyle karakter bulmuş bu olguyu ortaya çıkartan süreç üzerinde düşünmenin zor olmasına karşılık, daha akılcı olacağı kabul edilmelidir. Bu yaklaşımın geçerliliği hakkında göçün etkilerini göz önünde bulundurmak dahi yeterli olacaktır.

Bazı göç tanımlarını buraya almakta yarar vardır: "Göç; iktisadi, sosyal veya siyasi sebeplerin etkisiyle bireylerin yer değiştirmesidir". "Göç, insanların bir yerleşim yerinden bir başkasına ya da bir ülkeden öbürüne temelli ya da geçici bir süre için taşınmasına denir". "Göç, insanların kendilerine özgü nedenlerle yaşadıkları yerden bir başka yere doğru mekan değiştirmesidir". "Göç; kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere, tamamen yahut geçici bir süre için bir iskan ünitesinden (şehir, köy gibi) diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayıdır". Dikkat edilirse göç tanımlarındaki ortak nokta, *mekandaki yer değiştirme*dir.

Göçün Temelleri

Bizce göç; idraklerdeki değişim ile başlayan, mekanda yer değiştirme ile devam eden ve varılan yere uyumla tamamlanan bir süreçler bütünüdür. Göçün kahramanı, idrakindeki değişime bağlı olarak "Davranan İnsan"dır. Süreçleri ta başından sonuna kadar yaşayan, sonuçlarını bütün olumsuzluğu ile birlikte yıllarca göğüsleyen odur.

Göç, çeşitli faktörlerin insan idrakinde meydana getirdiği istekli ya da istek dışı güdülenmelerin, mekanda yer değiştirme amacıyla harekete dönüşümü ile başlar. Mekanda yer değiştirme, konaklama ve yerleşme evreleriyle devam eder. Varılan yere uyum gerçekleşmediği sürece göç olgusunu tamamlanmış kabul etmek eksik olur; çünkü vardığı yere uyum sağlayamamış birey, potansiyel bir göçmendir. İlk fırsatta tekrar yer değiştirecektir. Dolayısıyla dikkatlerin, özellikle sürecin başlangıcına, mekanda eyleme dönüşmeden

önceki davranış sürecine odaklanması gerekir. Söz konusu süreç yaşanmadığı takdirde, göç olgusu zaten gerçekleşmeyecektir. Dolayısıyla bireyin davranış süreci göçün temelini teşkil etmektedir. Göçün temel nedenlerine inebilmek için, göçe yönelen bireyin davranış sürecinin iyiden iyiye incelenmesi gerekir. Neticede; Doğudan göçün sebeplerini doğru tesbit etmek için göçe katılan Doğu insanının davranışını bilmek ve anlamak gerekmektedir.

Göç ve Stres

Harekete dönüşmediği sürece göç olayından bahsedilemez. Davranış sürecindeki idrak, güdülenme ve aksiyon arasında artan bir fonksiyon olduğu dikkate alınırsa, harekete geçiş için güdülenmenin had noktaya ulaşması gerekir. Bireyin harekete geçmemesi, geçmeyeceği anlamına da gelmez. Potansiyel bir durum söz konusudur. Tembih faktörlerinin etkisiyle güdülenmede ya sönme görülecek, göç ertelenecek ya da farklı davranışlar ortaya çıkacaktır. Her iki halde de bir stres söz konusudur. Stresi ortadan kaldırmak ve menfi davranışlara meydan vermemek için istek, arzu ve beklentilerin tatmini gerekir. Eğer bu yapılamıyorsa; eylemi, yani göçü kolaylaştırıcı hatta teşvik edici tedbirlerin alınmasında yarar vardır.

Unutmamak gerekir ki; zorlayıcı sebepler yoksa göç, gelişen insan idrakinin ancak bir tercihi olabilir. İdrakin gelişmesi ise değişimi ifade eder. Bu değişim, sosyal çevrede gelişme arzusunu, doyuma ulaşmadığı taktirde de mekandaki arayışı beraberinde getirecektir. O nedenle; zorlayıcı sebeplerin söz konusu olmadığı durumlarda *göç, gelişme özleminin mekandaki arayışı* olarak kabul edilmelidir. *Değişime bağlı gelişme arzusunun kaçınılmaz sonucu*... olarak da kabul edilebilir. Bu arayışların getirdiği stresi ortadan kaldırmak ve bireyin menfi motivasyonlara girmesine meydan vermemek için göç sürecinin kolaylaştırılması akılcı bir yol olarak görünmektedir.

Yapılması gereken; göçe güdülenmenin sebeplerini tesbit ettikten sonra, ya istek ve beklentileri tatmin edecek tedbirleri almak ya da gerekli ön çalışmaların yapılması şartı ile kontrollü olarak göçün önünü açmaktır. Strese meydan vermemek, stresi yönetmek demektir. Doğuda ortaya çıkan her bir stresin sonuçları hakkında, bu ülkenin artık yeteri kadar acı tecrübeleri olmuştur. Sonuç olarak; idraklerin sürekli değişmekte ve gelişmekte olduğu bilinciyle, idraklerin önünde düşünce geliştirmek ve uygulamak gerekir diye düşünüyoruz.

Göç Konusunda Varsayımlar

1. Göç; davranış süreci ile başlayan, mekanda yer değiştirme ile harekete dönüşen, hareketin bitmesinden sonra dahi etkileri devam eden bir süreçler bütünüdür.

2. İnsanlar istek ve arzularını karşılayamadığı ya da beklentilerinin karşılanmadığı mekanlardan göç etmeye güdülenirler.

3. Göç, çeşitli faktörlerin insan idrakinde meydana getirdiği istekli ya da istek dışı güdülenmelerin, mekanda yer değiştirme amacıyla harekete dönüşümü ile başlar.

4. Göç için göçe güdülenmek yetmez; gerekli sosyal ve ekonomik şartların oluşması gerekir.

5. Göç, güdülenmenin olgunlaşması ile gerekli sosyal ve ekonomik şartların oluşması sonucunda başlar.

6. Göçü meydana getiren faktörler şunlardır:
- Doğal Çevre Faktörleri
- Fiziki Çevre Faktörleri
- Sosyal Çevre (siyasi, ekonomik ve kültürel) Faktörleri

7. Göçün unsurları şunlardır:
- Reddedilen yer,
- Varılan yer,
- Karakteri (isteğe dayalı göç, istek dışı göç ve cebri göç),
- Yönü,
- Hızı,
- Mesafesi ve
- Süresi.

8. Reddedilen yer; bireyin istek ve beklentilerini karşılayamadığı ve reddettiği mekandır.

9. Varılan yer; bireyin istek ve beklentilerini tatmin edeceğini umut ettiği mekandır.

10. İsteğe dayalı göç; bireyin kendi isteği ile gerçekleştirdiği bir süreçtir, düşey hareketlilik özelliğini de kapsayabilir.

11. İstek dışı (zorunlu) göç; bireyin gönülsüz olarak ve mücbir sebeplere (sosyal ve ekonomik sebepler, doğal afetler ve kamulaştırma kararları) dayalı, gerçekleştirmek zorunda kaldığı bir süreçtir. Gelişmekte olan tüm ülkelerde sıkça görülmektedir.

12. Cebri göç; bireyin yaşadığı mekanı terk etmeye mecbur edilmesi veya mekandan sürülmesi ile gerçekleşen bir süreçtir. Tarihi göçlerin genel karakteri bu yöndedir.

13. Göçün evreleri şunlardır:
- İdrakteki değişmeler,
- Göçe güdülenme,
- Mekanın reddedilmesi,
- Konaklama,
- Yerleşme,
- Etkileşim; uyum veya çatışma,
- Bireysel tatmin veya tekrar göçe güdülenme.

14. Göç süreci, yoğun bir stres dönemini beraberinde getirir.

15. Göçe güdülenmiş fakat sosyal ve ekonomik şartları sağlayamamış insan, göçü erteleyebilir.

16. Göçü erteleyen insan, ya beklentilerinin karşılanacağını ümit eden ya da göç için şartların oluşmasını bekleyen insandır.

17. Göçemeyen insan, göç etmek dahil, diğer istek ve arzularının gerçekleşmesi ümidini yitirmiş insandır; engellendiği vehmine kapılacaktır. Bu durum, menfi motivasyonlara ortam hazırlar.

18. Göçe güdülenmenin neden olduğu stres, ancak istek ve beklentilerin karşılanması ile söndürülebilir.
19. Göçe dayalı stresin şiddetini belirleyen unsurlardan biri, göçün karakteridir.
20. Göç sürecinin neden olduğu stres, varılan yerde istek ve beklentilerinin karşılanacağı ümidiyle söner ve etkileşim süreci başlar.
21. Vardığı yeri yadırgamayan ve sosyal çevre tarafından yadırganmayan birey, uyum sürecine girecektir.
22. Vardığı yeri yadırgayan veya orada yadırganan insan, göçmen olarak nitelendirilecektir.
23. Göçen insan, vardığı yerde çatışmaya girmemek için yadırgamayacağı ve yadırganmayacağı sosyal ve ekonomik çevreyi tercih edecektir.
24. Kırsaldan kentlere göç edenler, yadırganmayacakları kent marjinal alanları tercih edecektir.
25. Göç etmiş insan üzerinde, *küçük cemaatçi motiveler* daha baskın olacaktır.
26. Küçük cemaatçi motivelere yönelen göç etmiş insan, vardığı yerde *kültür adacıkları*nın oluşmasına zemin hazırlayacaktır.
27. Vardığı yerde sosyal ve ekonomik doyuma ulaşamayan insan, ya menfi motivasyonlara (çatışmaya) girecek ya da tekrar göç için burada geçici bir süre için konaklayacaktır.
28. Son vardığı yerde tekrar ümitsizliğe düşen insan, bütün değerlere karşı çatışmaya girebilecek insan demektir.
29. Göçen insan, reddettiği yerde kültürel, sosyal, ekonomik ve kentsel problemlere yol açacaktır.
30. Göçen insan, vardığı yerde kültürel, sosyal, ekonomik ve kentsel problemlere yol açacaktır.
31. Doğunun ekonomik potansiyele sahip olmayan bütün kentleri, birer konaklama merkezleridir.
32. Göç süreci kaynak kaybı demektir.
33. Reddedilen ve konaklanan alanlar, potansiyel göç alanlarıdır.
34. Göçen insan bir üst kültür grubuna aday insandır.
35. Kırdan kente göçen insan, kentli olmaya aday insandır.
36. Kırsaldan kente göçen aile, kentte daha iyi hizmetlerden (sağlık, eğitim ve diğerleri) istifade edebilecektir.
37. Göçen insan, göçtüğü yerin sosyal ve ekonomik hayatına katılacaktır.
38. Göçen insan, stresi azalmış insan demektir.
39. Kırsaldan göçen ailede sadece aile reisi değil, zamanla bütün aile fertleri ekonomik faaliyetin içine gireceklerdir.
40. Göç alan yerde, iş gücü fazlalığı ortaya çıkabilecektir.
41. Göçen insan, vardığı topluluğa dinamizm getirecektir.

Göç Alan Yerleşmelerde Ortaya Çıkan Başlıca Problemler

* Kentsel altyapı ve donanım yetmezliği,
* Gecekondulaşma,
* İstihdam güçlüğü,
* İşsizlik oranında artış,
* Kentsel kültürde farklılaşma (küçük cemaatçi motivelerde artış),
* Suç oranlarında artış,
* Toplumsal güvensizlik,
* Toplumsal çatışma.

Reddedilen Yerleşmelerde Ortaya Çıkan Bazı Problemler

* Yerleşmiş insan kaybı,
* Kaynak kaybı,
* Üretim kaybı,
* Göçe motivasyonun güçlenmesi,
* Sosyal muhit devamsızlığı,
* Toplumsal güvensizlik.

DOĞU'DAN GÖÇÜN SEBEPLERİ

Genel Değerlendirme

Doğu Anadolu, tarihte ve günümüzde çeşitli nedenlerle sürekli mekansal değişim içinde olan bir bölgedir. Kırsalından kırsalına; kırsalından kentlerine; kentlerinden kentlerine; kırsalından ve kentlerinden başka bölgelere sürekli göç verir. Her an için bu potansiyeli muhafaza eder.

Başka bölgelerden göç aldığı söylenemez. Bölgenin geçmişte stratejik amaçlarla kurulmuş yerleşmeleri göçe daha çok, doğal kaynaklar çevresinde kurulmuş yerleşmeleri ise daha az katılmaktadır. Diğer taraftan, yeterli potansiyele sahip olmayan ya da potansiyelleri değerlendirilmemiş olan yörelerde yaşayanlar da göçe en çok katılanlar arasındadır. Bölge, tarihte ve günümüzde sürekli olarak beyin ve sermaye göçü veren bir bölgedir. Bölge kırsalından kente göç edenlerin ekonomik bilgi birikimleri, tarıma dayalı üretimdir. Bu birikimini değerlendirecek alanlar bulamadığı zaman, ya istemeyerek hizmet sektörüne yönelmektedir (müsbet yönelim) ya da toplum değerlerine ters düşen alanlarda riske girmektedir (menfi yönelim). Göçler nedeni ile Doğuda sosyal muhit devamlılığı sağlanamamıştır. Bu durum, şehirlerin sosyal bünyesini ve kent kültürünü olumsuz yönde etkilemektedir. Doğuda reddedilen yerler, potansiyel kaybına uğramaktadır.

Doğu'da Kırdan Kente Göçün Sebepleri

İtici Güçler:

* Olumsuz Doğal Yapı
* Ekonomik Potansiyel Yetersizliği
* Fiziki Altyapı Yetersizliği
* Sosyal Altyapı Yetersizliği
* Sosyal Bünyeden Kaynaklanan Olumsuz Etkiler
* Kimlikten Kaçış
* Kadın Hakları
* Kaynak Kıtlığına Dayalı Husumet
* Kültürel Miras Olarak Husumet
* Sosyal Statü Çekişmeleri
* Kan Davaları

Çekici Güçler:
- Can Güvenliğine Yönelim
- İstihdama Yönelim
- Eğitim İmkanlarına Yönelim
- Sağlık İmkanlarına Yönelim
- Sosyal Güvenlik İmkanlarına Yönelim
- Kentsel Yaşam Tarzına Yönelim
- Sosyal Statülere Yönelim
- Kentli Kimliğine Yönelim
- Kamuda İstihdama Yönelim
- Devletle Özdeşleşme Güdüsü
- Cemaatleşmeye Yönelim
- Siyasi Cemiyetlere Yönelim

Doğu'da Kentten Kente Göçün Sebepleri
İtici Güçler:
- Kaynakların Kıtlığı
- Kentsel Yetersizlikler
  - Altyapı Eksikliği
  - Konut Darlığı
  - İşyeri Darlığı
  - Arsa Kıtlığı
- Sosyo-Kültürel Fonksiyonların Eksikliği
- Ticari Potansiyel Yetersizliği
- İstihdam Yetersizliği
- Eğitim İmkanlarının Yetersizliği
- Sağlık İmkanlarının Yetersizliği
- Sosyal Çevre Yetersizliği
- Husumet
- Cemaatleşme
- Hayat Pahalılığı

DOĞU'DA KENTLERDEN BÖLGE DIŞINA GÖÇÜN NEDENLERİ

Konaklama Merkezleri Olarak Kentler

Yukarıda belirttiğimiz gibi, vardığı yerde sosyal ve ekonomik doyuma ulaşamayan insan burada, tekrar göç etmek için bir müddet konaklayacaktır. Doğunun hemen bütün kentleri birer konaklama merkezi özelliği gösterirler. Ancak; potansiyellerinin çokluğu ve değerlendiriliyor olması Bölge içerisinde Urfa, Diyarbakır, Malatya ve Van illerine birer cazibe merkezi hüviyeti kazandırmaktadır.

Yetişmiş İnsan ile Sermaye Göçü ve Sebepleri
- Gelişme İsteği
- Ekonomik Potansiyel Kıtlığı
- Kent Fiziki ve Sosyal Altyapı Yetersizliği
- Sosyal Çevre Devamsızlığı
- Hizmet Sektörlerindeki Yetersizlikler
- Kültürel Fonksiyonların Yetersizliği
- Hayat Pahalılığı
- Husumet

Sermaye Göçünün Diğer Sebepleri
- Nüfus Azlığı
- Pazar Darlığı
- Kalifiye Elaman Azlığı
- Bilgi ve Teknoloji Yetersizliği
- Yatırım İçin Uygun Alan Azlığı

Doğu'da Yatay Hareketliliği Engelleyen Sebepler
Bölge İçinde ve Bölgeden Dışarıya Yatay Hareketi Engelleyen Sebepler:
- Ekonomik Yetmezlik
- Eğitim Yetmezliği
- İstihdam Edilememe Endişesi
- Özgüven Duygusunun Azlığı
- Aile ve Sosyal Çevre Bağları
- Cemiyet Hayatına Güvensizlik
- Dil ve Şive Farklılığı
- Mezhep Farklılığı
- Telakkilerdeki Farklılıklar.

Gelişmiş Bölgelerden Doğuya Yatay Hareketi Engelleyen Sebepler:
- Ekonomik ve Sosyal Doyum
- Can Güvenliği Endişesi
- Geleneksel Doğu İmajı
- Yaşam Standartlarındaki Düşüklük (özellikle nitel sonra nicel özellikler)
- Ulaştırma Yetersizlikleri
- Kentsel Altyapı Yetersizliği
  - Kentsel Üstyapı Yetersizliği
  - Kentler Arası Ulaşım Yetersizliği
  - Hizmet Sektörleri Yetersizliği
  - Sosyal Çevre Yetmezliği
  - Rekreasyon Altyapı Yetersizliği
  - Kültürel Fonksiyonlardaki Yetersizlikler
- Nüfus Azlığı
- Bölgeler Arası Entegrasyon Yetersizliği
- Pazar Zorlukları
- Kalifiye Eleman Azlığı
- Telakkilerdeki Farklılık
- Menfi Propagandalar

Kaynaklar:

1. Abadan -Unat, Nermin; Ruşen Keleş ve diğerleri. **Göç ve Gelişme**. Çeviren Ünsal Oskay. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. İskan ve Şehircilik Enst. AjansTürk Matbaacılık Ankara: 1975.
2. Abadan, Unat Nermin. "*Akdeniz Ülkelerinden Yurt Dışına işgücü Göçü*." **Göç ve Gelişme**. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayını, AjansTürk Matbaacılık, Ankara: 1975.
3. Abadan, Unat Nermin. "*Genel Değerlendirme (Sonuçlar)*". **Göç ve Gelişme**. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayını, AjansTürk Matbaacılık, Ankara: 1975.
4. Akkaya, Taylan. **Göç ve Değişme**. İstanbul Üniversitesi, Ed. Fak. Yayınları, No: 2573, İstanbul: 1979.

5. Atalay, İbrahim. **Genel-Beşeri ve İktisadi Coğrafya**. Yeniçağ Basım-Yayın, Ankara: 1991.
6. Atay, Mahmut. **Keban Barajı Nedeniyle Elazığ'ın 1800 Evler Mahallesinde Göç Edenlerin Kentlileşme Sorunları**. Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ: 1985.
7. Atay, Mahmut. "*Fırat Havzasında Zorunlu Göçler: Keban Örneği*." **Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu 7-9 Nisan 1988 Elazığ**. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 1991.
8. Çakır, Sabri. "*Elazığ'da Kentleşme ve Gecekondulaşma Sorununa Genel Bir Bakış.*" **Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu 7-9 Nisan 1988 Elazığ**. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 1991.
9. Demir, Osman. **Türkiye'nin Doğu Sorunu ve Çözüm Yolları.** Çoğaltılmış baskı. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF, Sivas: 1996.
10. Demirel, Bekir Ali. **Doğu Anadolu: Çıkmaz Sokak**; Bir Süreç Analizi. 134 sayfa, ELESKAV Yayını Elazığ: 1998.
11. Demirel, Bekir Ali. **Elazığ'da Sanayi; Sanayileşme Süreci, Gelişme Stratejileri ve Öneriler.** 126 sayfa, ELESKAV Yayını, Elazığ: 1998.
12. Doğanay, Hayati. "*Erzurum'da Gecekondulaşma Sorunu ve Başlıca Çözüm Yolları.*" Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu 7-9 Nisan 1988 Elazığ. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 1991. DPT. **Yerleşme, Bölgesel Gelişme, Kentleşme, Konut; Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Bölgesel Plan Türkiye (1978-1982), Ankara: 1977.
13. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. **GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırmasının Yöneticiler İçin Özeti**. Sosyoloji Derneği, Ankara: Haziran 1994.
14. Gökçe, Birsen. "*GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları*." **Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu.** Anadolu Kalkınma Vakfı-DSİ Vakfı-The World Bank. Ankara: 1995.
15. Gökçe, Birsen; Acar, Feride; ve diğerleri. **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını No: 75. Ankara:1993.
16. Görmez, Kemal. "*Göç ve Kültürel Kimlik Sorunu*." **Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu 17-19 Aralık 1998**. Elazığ Emniyet müdürlüğü,1998.
17. İsbir, Eyüp G. **Şehirleşme ve Meseleleri.** 2.b. Teknomak Basımevi, Ankara: 1991.
18. İTO. **Göç Veren Yöreler Bölgesel Gelişme Araştırması**. Yayın No: 1996-26, İstanbul: 1996.
19. Kartal, S. Kemal. **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**. 2.b. Adım Yayıncılık, Mart 1992.
20. Kartal, Kemal. "*Kırdan Kente Göçedenlerin Kır İle Kent Arasında Yarattıkları Kaynak Akımları ve Gecekondu*." **Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 1. Kitap**, Kasım 1981, ODTÜ Ankara.
21. Keleş, Ruşen. "*Bölgesel Gelişme ve Yurt Dışına Göç*." **Göç ve Gelişme.** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayını, AjansTürk Matbaacılık, Ankara: 1975.
22. Keleş, Ruşen. **Kentleşme Politikası**. 2.b. İmge Kitabevi, Ankara: 1993.
23. KENTKUR. "*Yeniden Yerleşim Planlamasında Alternatif Süreç Çalışması*." **Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu**. Anadolu Kalkınma Vakfı-DSİ Vakfı-The World Bank. Ankara: 1995.
24. Kocaman, Tuncer-Bayazıt, Sema. **Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri.** DPT-SPGM Yayını, Haziran 1993.
25. Korkmaz, Abdullah. "*Kentleşme ve Terör*". **I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu 27-29 Mart 2000 Elazığ**. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 2000.
26. Kudat, Ayşe. "*Dünya Bankası Uygulama Talimatı*." **Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu.** Anadolu Kalkınma Vakfı-DSİ Vakfı-The World Bank. Ankara: 1995.
27. Meydan Larousse. Göç maddesi.
28. Onat, Ümit. **Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci.** Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını No: 73. Ankara:1993
29. Özey, Ramazan. "*Fırat-Karasu Kaynakları Çevresindeki Kırsal Yerleşmelerin Başlıca Sosyo-Ekonomik Sorunları ve Çözüm Yolları.*" **Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu 7-9 Nisan 1988 Elazığ**. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 1991.
30. Özkul, Vakıf. "*Yeniden Yerleşimin Psikolojik Etkileri.*" **Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu**. Anadolu Kalkınma Vakfı-DSİ Vakfı-The World Bank. Ankara: 1995.
31. Öztürk, Bülent. "*Elazığ İlinde Terör Nedeniyle Göç.*" **I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu 27-29 Mart 2000 Elazığ**. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 2000.
32. Şenyapılı, Önder. **Kentleşemeyen Ülke, Kentlileşen Köylüler**. ODTÜ Mim. Fak. Ara-Yayınları Ankara: 1981.
33. Silier, Oya. **Keban Köylerinde Sosyo Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşim Sorunları**. ODTÜ. İdari Bilimler Fak. Yayını No. 7, Ankara: 1976.
34. Temel Britannica
35. Tezcan, Mahmut. "*Beyin Göçü ve Türkiye*". **Amme İdaresi Dergisi.** Cilt.4, Sayı.3, Eylül 1971.
36. Tümertekin, Erol. **Türkiye'de İç Göçler**. İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 1371, İstanbul: 1968.
37. Yasa, İbrahim-Bozkurt, Ömer. "*Orta Anadolu'dan*

Batı Avrupa'ya; Göç ve Toplumsal Değişme." **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt.7, Sayı.3, Eylül 1974.
38. Yasa, İbrahim. "*Gecekondu Ailesi Mozayiği*." **Amme İdaresi Dergisi**; Cilt 6, Sayı 2, Haziran 1973.

Ek 1:

1. Abadan -Unat, Nermin; Ruşen Keleş ve diğerleri. **Göç ve Gelişme**. Çeviren Ünsal Oskay. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. İskan ve Şehircilik Enst. AjansTürk Matbaacılık Ankara: 1975.
2. Akkaya, Taylan. **Göç ve Değişme**. İstanbul Üniversitesi, Ed. Fak. Yayınları, No: 2573, İstanbul: 1979.
3. Atay, Mahmut. **Keban Barajı Nedeniyle Elazığ'ın 1800 Evler Mahallesinde Göç Edenlerin Kentlileşme Sorunları**. Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ: 1985.
4. Atay, Mahmut. "***Fırat Havzasında Zorunlu Göçler: Keban Örneği***." Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu 7-9 Nisan 1988 Elazığ. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 1991.
5. Çakır, Sabri. "***Elazığ'da Kentleşme ve Gecekondulaşma Sorununa Genel Bir Bakış***." Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu 7-9 Nisan 1988 Elazığ. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 1991.
6. Görmez, Kemal. "***Göç ve Kültürel Kimlik Sorunu***." Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu 17-19 Aralık 1998. Elazığ Emniyet müdürlüğü,1998.
7. İsbir, Eyüp G. **Şehirleşme ve Meseleleri**. 2.b. Teknomak Basımevi, Ankara: 1991.
8. İTO. **Göç Veren Yöreler Bölgesel Gelişme Araştırması**. Yayın No: 1996-26, İstanbul: 1996.
9. Kartal, S. Kemal**. Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**. 2.b. Adım Yayıncılık, Mart 1992.
10. Kartal, Kemal. "***Kırdan Kente Göçedenlerin kır İle Kent Arasında Yarattıkları Kaynak Akımları ve Gecekondu***". Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 1. Kitap, Kasım 1981, ODTÜ Ankara.
11. Keleş, Ruşen**. Kentleşme Politikası**. 2.b. İmge Kitabevi, Ankara: 1993.
12. Kocaman, Tuncer-Bayazıt, Sema. **Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri.** DPT-SPGM Yayını, Haziran 1993.
13. Özkul, Vakıf. "***Yeniden Yerleşimin Psikolojik Etkileri***." Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu. Anadolu Kalkınma Vakfı-DSİ Vakfı-The World Bank. Ankara: 1995.
14. Öztürk, Bülent. "***Elazığ İlinde Terör Nedeniyle Göç***." I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu 27-29 Mart 2000 Elazığ. Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ: 2000.
15. Silier, Oya. **Keban Köylerinde Sosyo Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşim Sorunları**. ODTÜ. İdari Bilimler Fak. Yayını No. 7, Ankara: 1976.
16. Şenyapılı, Önder. **Kentleşemeyen Ülke, Kentlileşen Köylüler**. ODTÜ Mim. Fak. Ara-Yayınları Ankara: 1981.
17. Tezcan, Mahmut. "***Beyin Göçü ve Türkiye***". Amme İdaresi Dergisi. Cilt.4, Sayı.3, Eylül 1971.
18. Tümertekin, Erol. **Türkiye'de İç Göçler**. İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 1371, İstanbul: 1968.
19. Yasa, İbrahim-Bozkurt, Ömer. "***Orta Anadolu'dan Batı Avrupa'ya; Göç ve Toplumsal Değişme***." Amme İdaresi Dergisi. Cilt.7, Sayı.3, Eylül 1974.
20. Yasa, İbrahim. "***Gecekondu Ailesi Mozayiği***." Amme İdaresi Dergisi; Cilt 6, Sayı 2, Haziran 1973.

İnsanlaşmış Teknoloji: Soğuk Çeliğe Yüklenen Duygu

Yusuf İdiz, Sercan Saltık, Ali Gökhan Şahin
funkychicken_tr@yahoo.com
Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Bu araştırmada otomobil reklamlarında teknolojinin insanlaştırılması üzerinde yoğunlaşılmaya, teknolojinin otomobil reklamlarında insani özelliklere atıfta bulunularak betimlendiği gösterilmeye çalışılacaktır. Reklamlarda teknoloji, teknik ve elektronik üretiminden öte fiziksel ve duygusal boyut katılarak anlamlandırılan bir olgu biçiminde görülmektedir. Teknoloji kavramının teknik ve elektronik özelliklerin bir bütünü kullanılarak nesneleştirilmediği, tamamen 'insani özelikler' yüklenerek nesneleştirildiği görülmektedir. Bu da teknolojinin somutluğunu insani özelliklerden aldığını göstermektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda teknolojinin otomobil biçiminde sunumu insana ait nitelikler kullanılarak yapılmaktadır. Başka bir deyişle otomobile yüklenen her türlü anlam, kaynağını insandan almaktadır. Bu araştırma çerçevesinde 2004 Mart ayı boyunca yayımlanan Hürriyet, Milliyet, Sabah, Radikal, Vatan, Akşam, Cumhuriyet, Dünden Bugüne Tercüman gazetelerindeki otomobil reklamları incelenmiştir.

Duygusal Teknoloji

Hürriyet Gazetesi, 13 Mart 2004

Burada otomobilin motor teknolojisine insana ait özellikler yüklendiği görülmektedir. İncelenen reklam metninde yüksek performans sağlayan bir motor vaat edilmektedir. Böylelikle düşük performans sağlayan motordaki sorunların da giderileceği ilan edilmektedir. Buradan hareketle bu otomobile sahip olunarak diğerlerinden daha güçlü bir performansa sahip olunacağı, otomobilin motoruna insansal özellikler yüklenerek vurgulanmaktadır. Burada teknolojinin, motorun kendisinin gösterilmesiyle nesnel bir hal almadığı görülmektedir. Motor ve teknoloji bu reklamda insan elinin motoru tutmasıyla nesneleştirilmekte ve "başarıya dört elle sarılmak" başlığıyla bu nesne olma olgusu pekiştirilmektedir. Barthes'ın yaptığı yorumlar ışığında *Toyota* "karşımıza öncelikle üstün bir nesne olarak çıktığı ölçüde, açıkça gökten" düşmektedir. (1998, 138). Otomobil üstün bir nesne haline teknoloji yardımıyla ulaşmakta, ancak bizim karşımıza insan vasfıyla çıkmaktadır. İşte bu noktada otomobil herkes için üstün bir nesne olmaktadır, çünkü bu bakış açısına göre insan doğadaki en üstün varlıktır.

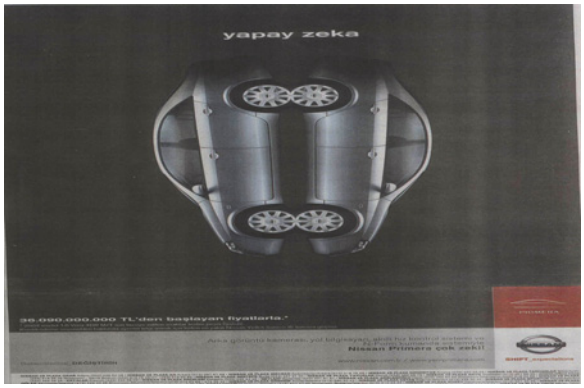

Hürriyet Gazetesi, 15 Mart 2004

Reklamda otomobilin bir yansıması görülmektedir. Bu görüntü bize otomobilin görüntüsünden öte bir anlam çağrıştırdığını anlatmaya yöneliktir. *Nissan,* sahip olduğu donanımı ve yapılanmasıyla bir aygıttan farklı olarak, **bilinci olan bir varlıkmış gibi** sunulmaktadır. Reklam, bir nesneden öte olarak sunulan *Nissan*'la "beklentilerin üstüne çıkabileceğimizi", "farklılığı yaşayabileceğimizi" söylemektedir. *Nissan*'a sahip olmak **zekası olan** bir "şey"e sahip olmak demektir. Soyut bir insan doğası tasarlanmaktadır ve bu teknoloji insandan yayılan bir akıma, insana uzanan bir duyu ya da organa benzetilmektedir. Teknoloji gerçeğin dışında olan bir nesne değil, gerçeği de içinde barındıran bir kavramsal düzlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçeği değiştiren ve geliştirenin zeka olduğunu düşünürsek, yapay zekayla varlık canlandırılmaktadır. Teknoloji, "*salt üretilmiş makineler, araç, gereç bir üretim süreci ve onun bilgisi değildir*" diyebiliriz (İnam 1999, 42). Buradan hareketle "*teknoloji kökeninde bir anlama çabası, anlam verme çabasıdır*" (İnam 1999, 42). Görülmektedir ki teknoloji nesne olan, ürün olan yanıyla yaşayışımızda kullanılmaktadır. Oysa sadece nesne boyutunun dışında bilgi boyutuyla ve anlam boyutuyla dünyayı yorumlamaya katılmaktadır.

Bu metinde üzerinde *Renault* yazılı olan motora, *Renault* teknolojisine gönderme yapılmaktadır. Otomobilin motorun hemen yanında

ve motordan küçük olarak görülmesi *Solenza*'nın doğumuna gönderme yapmaktadır.

Hürriyet Gazetesi, 7 Mart 2004

"*Renault* teknolojisinden doğan performans" denilerek bu teknoloji **doğurgan bir dişi** gibi gösterilmektedir. Motorun otomobilden daha büyük gösterilmesiyle de, bebeğin anneden küçük olduğu yani doğumun yeni olduğu söyleniyor. "Kalbinde güçlü bir dost var" sloganıyla ikili bir anlam yaratılmaktadır. Hem okurun hem de *Solenza*'nın kalbinde güçlü bir dost olarak *Renault* motor teknolojisi gösterilmektedir. Öyleyse burada Barthes'ın deyişiyle insanlaştırılmış bir sanat söz konusudur. (1998, 139) Böylece otomobil teknolojisi insanlaştırılarak bir **kalbinin olduğu** veya **bir dost olduğu** söylemleriyle mekanik bir aksam olmaktan çıkarılmaktadır. 'Deneyimi ve becerisi kanıtlanmış' denilerek insana ait özellikler otomobile yüklenmektedir.

Teknolojinin otomobil reklamlarında insani özelliklere gönderme yapılarak betimlendiği ve otomobil reklamlarında "teknolojinin insanlaştırıldığı" üzerinde durulmaktadır. Reklamlarda ise teknoloji, teknik ve elektronik üretiminden öte fiziksel ve duygusal boyut katılarak anlamlandırılan bir olgu olarak sunulmaktadır. Bu reklamda incelenen otomobile insani değer yüklendiği, dolayısıyla nesne olarak metalin şekline annelik içgüdüsünden, başarıya ulaşma arzusu ve zekaya kadar birçok özellik katılarak bir gönül bağı oluşturulup sergilendiği görülmektedir. "Teknoloji" kavramı teknik ve elektronik özelliklerin bir bütünü kullanılarak nesneleştirilmekte, insani özellikler yüklenerek canlılık kazandırılmaktadır. Böylece teknoloji imgesel ve simgesel olarak dünyaya bakışımızda bir gözlük olmaktadır. Yaratıcısı ve işleticisi insan olan teknolojinin sunumundaki somutluğunu insani özelliklerden aldığı gösterilmektedir. Sonuç olarak otomobilin duyguları ve bilinci olan bir varlık olarak görselleştirildiği görülmektedir. İncelenen reklamlarda, anneliğiyle yaşamsallığı, zekasıyla gerekliliği, başarısıyla amaçları sentezleyen teknolojinin, yaşamın atmosferi niteliğine büründürüldüğü belirlenmiştir.

Kaynaklar:

Barthes, Roland. (1998). *Çağdaş Söylenler.* (Çev: Tahsin Yücel). İstanbul: Metis Yayınları.

Ellul, Jacques. (2003) *Teknoloji Toplumu.* (Çev: Musa Ceylan). İstanbul: Bakış Yayınları.

İnam, Ahmet. (1999) *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?* Ankara: METU PRESS.

* Bu metin, Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü öğrencilerinin, Serpil Aygün Cengiz'in vermiş olduğu "HI 408 Seminer II" dersi için hazırladıkları posterlerden birisidir. Serpil Aygün Cengiz ve öğrencilerine teşekkür ederiz.

Yürekten Bağlılık: Nereye Kadar?

Aysun Özen
aysunozen@web.de
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

İnsanın verdiği kararın arkasında durmasıyla, yanlış kararından dönmemekte ısrar etmesi arasında ne vardır? Ya da ne fark vardır? İlk sorunun yanıtı katı bir yaklaşımla "akılcılık sınırı"... İkinci sorunun yanıtı da akılcılıktan geçiyor.

Beklediğimiz sonuca ulaşmayan ya da istediğimiz getiriyi sağlamayan kararlarımıza saplanıp kalmamız, mottosu "bu kadar bekledim artık vazgeçemem" olan "artan bağlılık tuzağı" ile tanımlanır. Değeri düşen hisse senetlerimizi satamamamız, çok yatırım yaptığımız ancak beklediğimiz getiriyi alamadığımız projeleri durduramamamız, tatmin sağlayamadığımız halde yıllarca çalışmaya devam ettiğimiz işimizden ayrılamamamız, hatta durakta otobüs beklemeye başladıktan sonra geç kalacak bile olsak "çok bekledim, birazdan gelmesi gerek" diyerek alternatif araçlara yönelmememiz bu tuzaktan kaynaklanır. Zararın başındayken dönme fırsatını kaçırmamıza yol açan bu tuzak, özellikle batık maliyet kaygısını ön plana çıkarıp, daha karlı yaklaşımlara yönelmemizi engeller.

Seçimlerimizde nereye kadar ısrar etmek gerek sorusunun aslında tek bir yanıtı var: Akılcı karar teorisinin öngördüğü getiri-götürü analizinin "dur" dediği yere kadar. Akılcı yaklaşım, ısrarın maliyetinin beklenen getirisini geçtiği -hatta eşitlendiği- noktada vazgeçmek gerektiğini söylüyor. Buna göre; örneğin sabah işe geç kalmamızın maliyeti (rakamsal olmasa da) taksiyle gitmemizin maliyetine eriştiği anda daha fazla otobüs beklememek gerekiyor. Epeyce parlak görünen ve gelecek vadeden birini işe aldınız. İlk yılın sonunda performans değerlendirmesine bakılırsa beklenen performansı sergileyememiş. Zamanla yeni işine daha iyi adapte olacağını düşünerek, eğitimine de ciddi yatırımlar yaparak birlikte bir yıl daha çalışıyorsunuz, ancak ikinci yılın sonunda da beklenen başarıyı yakalamaktan uzak görünüyor. Daha kaç performans dönemi bu elemana şans tanımayı düşünürsünüz? Eğitimine bu kadar yatırım yaptıktan sonra kaybetmeyi göze alamam mı dersiniz?

Bazerman[1]'a göre; insanlar vakit, para, emek, ya da herhangi bir başka kaynak ayırarak bir seçime yatırım yapıyorlar ve bu yatırımdan kendilerince bir getiri beklentileri var. Ancak işler her zaman olması gerektiği gibi gitmeyebiliyor ve bekledikleri getiriye kavuşamayabiliyorlar. Bu kavuşamama durumu da kendi içinde bir atalet yaratarak kişiyi "beklemeye", hatta daha fazla yatırım yapmaya motive edebiliyor. Bu anlamda, insanların yaptıkları seçime dozu giderek artan bir şekilde tutunmalarını ifade eden "escalation of commitment" terimini "bağlanma tuzağı" olarak çevirmeyi uygun gördüm. Artan bağlılık tuzağına günlük yaşamımızdan iş dünyasına pek çok alanda örnek vermek mümkün.

Anlaşamadığı halde uzun yıllar evli kalan çiftler de artan bağlılık tuzağına örnektir, hatta iyi gitmeyen bir evliliği kurtarmak adına çocuk sahibi olmak tam da bu tuzağın doğasına uygun bir yaklaşımdır. İstediğiniz verimi alamadığınız yatırımınıza daha fazla kaynak tahsis etmektir bir yerde. Artan bağlılık tuzağına verilen klasik örnek ABD'nin Vietnam Savaşı'nda düştüğü durumdur. En doğrusu askerlerini bölgeden çekip gitmek iken ABD işler sarpa sardıkça daha çok askerle ve uygunsuz taktikleriyle Vietnam'da işgalini sürdürmüş ve sonuç hem askeri hem de insani bir fiyasko olmuştur. Ancak ABD'nin toplumsal belleğinin bunca canlı bir anısı olmasına rağmen söz konusu başarısızlıktan ders çıkarılmadığını yıllar sonra Irak'ta düştüğü tuzaktan anlıyoruz. Başarısızlıkla beslenen bir bağlılıkla her yenilginin ardından yeni kaynaklar tahsis ederek, her anlamda yeni maliyetlere katlanarak ABD ciddi bir "artan bağlılık tuzağı" örneği yaşamakta ve yaşatmaktadır.

Yaşanmış sayısız örneğinin yanı sıra "laboratuvar koşulları"nda da incelenmiş olan bağlanma tuzağının bu tür örneklerinden birine bakalım[2]: Bir grup denekten bir firmanın mali işlerinden sorumlu genel müdür yardımcısı olarak herhangi bir departman için araştırma-geliştirme amaçlı yatırım yapmaları isteniyor. Bir yatırım simulasyonu olarak düşünülebilecek bu deneyde, deneklerin bir kısmına üç yıl sonra yatırımlarının çok başarılı sonuç verdiği, diğer bir kısmına da başarısız olduğu söyleniyor ve aynı departman için ikinci bir yatırım kararı almaları isteniyor. Bir diğer gruba da firmanın önceki genel müdür yardımcısının bir departmanın ar-ge faaliyetleri için üç yıl önce böyle bir yatırım kararı aldığı, sonucun da bir kısım için başarılı, diğer bir kısım için de başarısız olduğu ve aynı departman için karar verme sırasının kendilerinde olduğu söyleniyor. Yatırımlarının başarısızlıkla sonuçlandığı söylenen grup, yine aynı departman için yatırım kararını devralan gruptan çok daha yüksek bir meblağda yatırım yapıyor. İlk yatırım kararını devralan grup başarı ya da başarısızlığa kayıtsız kalırken, ilk yatırımı bizzat yapanlar kararlarının başarısız sonuçları karşısında

[1] Bazerman , M. (1997) *Judgment in Managerial Decision Making.* John Wiley & Sons Inc

[2] Staw, B.M. (1976) *Knee-deep in the big muddy: a study of escalating commitment to a chosen course of action,* Organizational Behavior and Human Performance 16: 27-44.

kararlarına daha bir inançla bağlanıyorlar. Staw'a göre; bu şekilde dışarıdan bakıldığında anlamsız gibi görünen bu durumun altında yatan iki önemli fenomen var; biri literatürde "bilişsel çelişki" (cognitive dissonance) olarak tanımlanan olgu, diğeri ise insanlardaki kendilerini doğrulatma ihtiyacı. Buna göre insanlar bir seçim yapıp da seçimlerine dair olumsuz bir geribildirim aldıklarında, seçimleri ve aldıkları tepkiler uyumsuz hale geliyor. Kişi bu uyumsuzluğu gidermek için daha iyiye gitmesi umuduyla seçimlerine daha fazla tutunuyor. Festinger[3]'in sözü bu durumu çok öz bir şekilde ortaya koyuyor: "Bir kere seçim yaptığınızda artık objektifliğinizi kaybetmişsiniz demektir." Bazerman, Schoorman ve Goodman (1980) yaptığımız seçimlere bağlanma şiddetini artıran şu etmenlere dikkat çekiyorlar:

- İlk kararımıza dair aldığımız geribildirimlerin bizde yarattığı hayalkırıklığı.
- Kararımızı ne kadar önemsediğimiz.
- İlk kararımız ve akabinde vereceğimiz kararların ne kadar ilgili olduğunu.

Northcraft ve Wolf[4], neden seçimlerimize bağlandığımızı şöyle toparlıyorlar: "İnsanlar seçimlerine dair olumsuz geribildirim aldıklarında kendilerini hala akıllı hissetmeye, o seçime tahsis ettikleri kaynağı aslında heba etmedikleri, akıllı bir şekilde değerlendirdiklerini düşünmeye ve ispatlamaya ihtiyaç duyarlar." ***"Yenilen pehlivan güreşe doymazmış"*** atasözü belki de bu durumu en güzel özetleyen sözlerden biri.

Batık Maliyetler

Bir başka yönü de "batık maliyet tuzağı" olan ısrarcılığın bu kadar sık yaşanmasının önemli nedenlerinden biri de, ilk yatırımlarımıza veya seçimlerimize bağladığımız maddi ya da manevi kaynağı "ziyan etmeme" güdüsüdür. ***"Bir çukurdan çıkmak istiyorsanız yapabileceğiniz en iyi şey kazmaktan vazgeçmektir."*** Ünlü yatırımcı Warren Buffet'e ait olan bu sözü pek çok kişi duymuştur ve hatta mantıklı bulmuştur. Ancak pek çok "ölü yatırım" (sunk cost) derdine deva olacak bu ilkeyi pek az kişi göz önünde bulundurur. Borsa yatırımcılarının özellikle sıklıkla karşılaştığı "stop loss" satışları bu "kazmaktan vazgeçmenin" güzel bir örneğidir. Hisse senedi fiyatlarının sürekli bir biçimde düşmesi ve daha fazla elde tutulmasının daha yüksek zararlara yol açacağı durumlarda yatırım danışmanlarının önerisi "stop loss" satışı, yani o hisselerin daha fazla zarar etmeden elden çıkarılması olur. Değeri düşen hisse senedi fiyatları karşısında bazı yatırımcıların düştüğü "çok para yatırdım, biraz daha bekleyeyim" yanılgısı ise sadece borsa yatırımcılarına özgü değil. Kendimiz için önemli miktarda yatırım yaptığımız, ancak değeri giderek düşen şeyler için bu duyguya kolayca kapılabiliyoruz ve elimizde kalan işe yaramaz yatırımlar ve yarardan çok zarar getiren mallarla rasyonaliteden fersah fersah uzaklaşabiliyoruz. Ölü yatırım olarak adlandırılan bu duruma bankacılık sektöründe de sıklıkla rastlanabiliyor. Firmalar yatırımlarından istedikleri getiriyi elde edemediklerinde, zarar etmeye başladıklarında yine aynı yatırımları destekleyecek finansman sağlamak üzere banka kredisine başvuruyorlar. Bu yaklaşım çoğunlukla yatırımın zarar etme potansiyelini artırıyor.

Muhasebeciler ve ekonomistler batık maliyetin tanımını şöyle yaparlar: "Halihazırda yapılmış olan tüm yatırımlar batık maliyettir." Başka bir deyişle, batık maliyet, geleceğe dair hesaplarda yeri ve geri dönüşü olmayan yatırımlardır. Bir şeye ne kadar yatırım yaptığınız değil, gelecekte o seçimden ne kadar getiri elde edeceğiniz sizi ilgilendirir. Muhasebe kitapları üzerine basa basa batık maliyetleri dikkate almamak gerektiğini söylese de, bu gerçek, gündelik hayatta sıklıkla göz ardı edilir. Neden batık maliyeti geçmişte bırakmak ve gelecek kararları etkilemesine izin vermemek bu kadar zor? Psikologlara (Bazerman, Giuliano, Appelman, Brockner, Rubin, Staw ve Teger) göre insanlar yatırım yapmak suretiyle bir seçime bağlandıkları zaman, ilk yatırımları artık anlamsız bir hale gelse bile, sonraki yatırımları da bu seçimi destekleyecek yönde oluyor. Arkes ve Blumer'in[5] batık maliyetle sonuçlanabilecek bağlanma tuzaklarına dikkat çeken deneylerinden birinde deneklere şu soru yöneltilmiş;

Bir havayolu şirketinin yönetim kurulu başkanısınız ve bir hayalet uçak geliştirme projesine om milyon dolar yatırmış durumdasınız. Tam projenin % 90'ı tamamlandığı sırada rakip firmalardan biri sizinkinden daha ekonomik ve daha hızlı olduğu aşikar bir hayalet uçağı piyasaya sürüyor. Bu durumda yine de projeyi tamamlamak üzere geri kalan % 10'luk yatırımı yapar mısınız?

Deneklerin % 85'i kalan parayı da yatırıp sonuçta öteki uçakla rekabet edemeyecek bir ürün çıkacak olsa da projeyi tamamlayacağını ifade etmiş. Aynı soru diğer bir denek grubuna da önceden yatırılan on milyon dolardan bahsedilmeden sorulmuş. Bu gruptan ise sadece % 17 oranında "projeye devam" yanıtı gelmiş.

[3] Festinger, L.A. (1957): *A Theory of Cognitive Dissonance.* Stanford: Stanford University Press.

[4] Northcraft, G.B., Wolf, G. (1984). *Dollars, sense, and sunk costs: A life cycle model of resource allocation decisions*. Academy of Management Review, 9: 225-234

[5] Arkes, H., Blumer, C. (1985) *The Psychology of Sunk Cost.* Organizational Behavior and Human Decision Processes, 35:124-140

"Statükoculuk"

Seçimlerimize olan akıldışı bağlılığımızın yanı sıra genel olarak ısrarcılık diyebileceğimiz yaklaşımlarımızın bir diğeri de sahip olduğumuz, elimizde tuttuğumuz varlıklara olan bağlılığımızdır. Bir başka deyişle, bir kez seçim yaptıktan sonra kararımıza duyduğumuz bağlılığı, şu ya da bu şekilde edinip elimizde tuttuğumuz ve belki bizim seçimimizi bile yansıtmayan varlıklara karşı da duyabiliyoruz.

Bir sınıftaki öğrencilerin yarısına üzeri süslemeli kahve bardakları, diğer yarısına da büyük birer parça çikolata hediye edilmiş. Hemen sonrasında da dilerlerse aldıklarını diğer hediyelerle değiştirebilecekleri belirtilmiş. Pek çok kişinin hediyesini değiştirmek isteyeceği umulurken, on kişiden sadece biri kendisininki diğer hediyeyle değiştirmek istemiş. Böylesi rastgele bir kurulumda bile statüko gücünü korumuş. Statükonun manyetik bir çekiciliği olduğuna hükmeden Raiffa[6] bu deneyiyle, birden fazla alternatifle karşılaşıldığında statükonun daha da güçlü bir şekilde korunduğunu ortaya koyuyor. "Pek çok kişi mevcut durumlarına A ve B gibi iki alternatif varken, mevcut durumlarını korumayı seçiyorlar. Çünkü A ve B arasında seçim yapmak çaba gerektiriyor ve insanlar çaba harcamaktansa zahmetsizce mevcut durumlarını korumayı seçiyorlar." Mevcut durumunu değiştirme fikri kimi zaman insanları korkutur, yenilikler şüpheyle karşılanır, zaman zaman da korku yaratır. Mevcut durumu değiştirmeye yönelik alternatifler bazen ne kadar parlak olsalar da gözardı edilirler.

Bağış Etkisi

Bağlılığın mekanik çekiciliği, "bağış etkisi" (endowment effect) ile birleştiğinde halimizden şikayet ettiğimiz anların da gerçekçiliğini sorgulamaya iter. Zira, ellerindekilere değer biçme davranışlarına bakarsak, aslında insanların ellerindekilerden ve halinden hoşnut olduğuna hükmetmemiz mümkün. Davranışsal finans ekolünün önde gelenlerinden Richard Thaler'in[7] örneğine göz atalım: Cornell Ünversitesi'nde okuyan bir grup öğrenciye, üzerlerinde okulun logosu bulunan kahve kupaları hediye ediliyor. Bir kısım öğrenciye de dilerlerse arkadaşlarından kupalarını satın alabilecekleri söyleniyor. Ancak kimse kupasını 5,25 dolardan aşağıya satmaya razı olmuyor, bir başka deyişle kupasından ayrılmak için en az 5,25 dolar istiyor. Almak isteyenlerin ise kupalara biçtiği en yüksek değer, ortalama piyasa fiyatı olan 2,75 dolar. Diğer bir ifadeyle, "alt tarafı" bir kupayı elinde tutmanın, kupanın gerçek fiyatına ek olarak 2,5 dolar da psikolojik bir değeri var. İnsanlar ellerinde bulundurduklarından ayrılmakta neden bu kadar güçlük çekiyorlar? Bir mal ya da başka bir şey sadece elinde bulunduğu için bile değerli gelebiliyor insanlara. Psikoloji literatüründe "bağış hatası" olarak tanımlanan bu etki, küçük büyük pek çok yatırım ya da alma-satma kararında karşımıza çıkıyor. Kimi zaman eşyalara karşı duyduğumuz duygusal bağlılık "ilk arabamı yok pahasına satamam", "doğduğum evi satamam", "ilk gözağrım olan şirketimi başkasına devredemem" gibi görece masum şekillerde karşımıza çıkan bu etki, statükoculukla birleştiğinde ciddi stratejik hatalara yol açabiliyor. Özellikle ekonomide işletme devri, tasfiye gibi kararlar alınmasını zorlaştıran bir etmen bu.

Son Söz

Karar sürecinde dikkat edilmesi gereken noktalardan biri olarak tanımlanmakla ve gerek toplumsal gerekse bireysel belleğimizde bolca örneği bulunmakla beraber, artan bağlılık tuzağından korunduğumuz da pek söylenemez. Öte yandan statükoyu, elimizdekileri, seçimlerimizi korumak her zaman en kötü seçim değil elbette. Örneğin; pek çok yatırım danışmanına göre en iyi uzun vade stratejisi "kağıtları alıp uzun süre elde tutmak". Seçime bağlılık ve sabrın en doğru strateji olduğu pek çok durum sayılabilir. Uzun vadede sonuç vermesi beklenen pek çok seçim için sabırsız davranmak, atalet içinde olmak kadar zararlı sonuçlar doğurabilir. Burada yapılması gereken, karar vericinin neyi neden yaptığını değerlendirecek denli kendini tanıması ve kararın konusuna hakim olmasıdır. Umulur ki statükoyu korumak, psikolojik bir tuzak olarak saplanılan bir yol değil, bilinçli bir seçim olsun.

[6] Hammond, J. S., Keeney, R. L., Raiffa, H. (1999) *Smart Choices: A Practical Guide to Making Better Decisions*, Broadway Books
[7] Thaler, R. H.. (1994) *The Winner's Curse: Paradoxes and Anomalies of Economic Life*. Princeton University Press

Bilimsel Etik Kurullarının Gerekliliği

İbrahim Ortaş
asportas@mail.cu.edu.tr
Çukurova Üniversitesi

Bilim yapan kişilerin en başında bilmesi gereken, bilimin 'doğada var olan olay ve olguların yasalarının altında yatan gerçekleri anlayıp, anladığını başkalarının anlayabileceği dilde aktarması olarak adlandırabileceği gibi'; bilinmeyeni bilinir hale getirme, var olan ancak görülmeyeni görünür hale getirme ve başkalarının dikkatini konu üzerine çekme, deşifre etme, yalan, sahtekârlık ve aldatmalarla savaşma ve gerçeği yalın hali ile açıklama sanatıdır da denilebileceğidir. Tabii bilim yapmak ve yaymak bir bilgi ve birikim gerektirdiği için her şeyden önce konu hakkında bir tarih bilincine varmış olmak gerekir. Genelde bilimsel çalışmalarda tarih bilinci ya literatür çalışması ya da önceki çalışmalar adı altında yayınlanır. Özellikle de Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinde buna önem verilir. Bu konuda üniversitelerimizde bilim tarihi dersleri okutulmadığı için öğrencilerin bilimsel bakış açısı oluşmamaktadır; hatta hocalarımızın büyük çoğunluğunun bilim tarihi ve bilim felsefesi konusunda yetersiz olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Üniversitelerde bilimsel araştırmanın nasıl yapılacağı ve verilerin nasıl değerlendirilip yorumlanacağı öğretilmediği için, Yüksek Lisans ve Doktora öğrencileri bir önceki arkadaşlarının bilgilerine başvurarak, aynı modeli kopya etmektedirler, bezen de bu kopya, kelimesi kelimesine tam olarak devam etmektedir. Konfüçyüs "*Düşünmeden öğrenmek yararsız, öğrenmeden düşünmek tehlikeli.*" diyor. Ne aradığını bilmeden bilim yapmaya kalkmak, beraberinde bu tür tehlikeli etik sorunlarını doğurmaktadır.

Tez jürilerindeki hocalarımız tezleri dikkatlice okudukları zaman, birçok tezin, daha önce yapılan tezlerin öncelikli olarak, önceki çalışmalardan olduğu gibi alındığını veya benzeri bir tezden alındığını gözlemleyecektir (deyim yerindeyse bilimsel geviş getirilmektedir). Yakın geçmişte bir üniversitemizde bir Yüksek Lisans öğrencisinin bir hocanın geçmişte hazırladığı tezinden ve başka bir bölümde tamamlanmış bir tezden, işine gelsin veya gelmesin blok halinde gereksiz bilgileri dahi kopya yaptığının yine bir hoca tarafından belirlendiğini ve ilgili kısımların son anda tezden çıkarıldığını duyduk. Bazen de bilimsel makalelerde başkalarının bilgileri yayınlanmaktadır; hatta bazıları başkalarının orijinal makalelerini biraz modifiye ederek kendi emekleri imiş gibi göstererek yayınlamaktadırlar. Hele yabancı bir dilde bir makale ve yayınsa, olduğu gibi çevirip kendi bulgusu ve yaratısı imiş gibi yayınlamaktadırlar.

Ancak sık sık duyarız gazete ve dergilerde bilmem hangi profesör bilimsel hırsızlık yapmıştır diye. Bilmem hangi hoca tezinin önemli kısmını şu şu tezlerden olduğu gibi kopya yaparak tamamlamıştır diye. Ülkemizin önde gelen ve bir dönem bu ülkenin bilim kuruluşlarının başında uzun süre bulunmuş olan bir büyüğümüzün, yurtdışında yayınlanan bir kitabı çevirterek kendi yazdığı bir kitapmış gibi yayınladığı günlerce gazetelerde yazılmış idi. Kendi alanımızda dünyada ders notu olarak okutulan bir kitabın, hocalarımız tarafından önsözü dahi aynen çevrilerek kendi yazdığı bir kitapmış gibi basıldığı birçok meslektaşımızın bilgisi dahilindedir. Yine tabii bunlar çok ayyuka çıkıp şikayet konusu olanlardır. Bir de şikayet konusu olmayan nice bilimsel hırsızlıklar var. Başkalarının ürettiği projeleri bir şekilde elde edip materyal ve metot yaklaşımında değişiklikler yaparak proje verenlerin olduğu ve bu yetmiyormuş gibi, bir de projelerinde hiçbir şey yapmadan yapmış gibi veri üretenler de yok değildir. Bulgularını beğenmeyip, şöyle olmalıdır deyip kitabına uyduranların haddi hesabı yoktur. Kafadan rapor yazıp raporu süsleyerek göz boyayanları duydukça tüylerimiz ürperiyor. Üniversitelerde özellikle de Yüksek Lisans ve Doktora derslerinin bir kısmının özellikle de bazı hocalar tarafından işlenmediği sık sık öğrencilerin şikayet konusu olmaktadır. Adına açtırdığı dersin -bir kitabın bir bölümü bile olmayacak olan konu- haftada dört saat olarak ilan edildiğini görünce içinizden dersin içeriği ve önemini sormak geliyor. Biraz derinlemesine işlediğinizde, dersi verenin konu ile yakından uzaktan bir ilgisinin olmadığı, bırakın araştırma yapmayı en basit fakülte dergilerinde bile bir yayınının olmadığını göreceksiniz.

Projeden demirbaş almış gibi gösterip gerçekten almayıp yalan ve yanlış beyan verenlere ne demeli? Bir üniversitemiz adına yurtdışında doktora yapan sözüm ona bir araştırmacı, yurtdışı dönüşü kadro alabilmek için kendi kafadarı bir arkadaşı ile yurtdışında ön denemede elde ettiği sonuçlarını yayınlatmaya çalıştığı zaman yakalanır ve neyse ki kınama cezası ile cezalandırılır. Tabii bunlar benim duyduklarım veya tanık olduklarımdır.
Eminim ki herkesin bildiği çok daha fazla vaka vardır.

Bütün bunlar duyuldukça halen şark zihniyetinin neresinde olduğumuzu derin derin düşündükten sonra, Hüseyin Batuman'ın 'Bilim ve Şarlatanlık' kaynağının ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Etik olarak hiçbir yeri olmayan bu kişilerin gerçekten ruh halleri incelendiğinde kendileri ile barışık olmayan, halk deyişiyle açgözlü, bencil ve emek vermeden bir yerlere gelmek isteyen günün insanları oldukları anlaşılacaktır. Tabii millet olarak hafızamız zayıf olduğu için, bu konudaki hafızamız da zayıf olup iki

gün sonra unutulduğu için, kimin neyi nereden aldığı unutuluyor. Bu tür teşebbüslerde bulunan kişiler de kurnaz oldukları için kısa sürede bunları unutturup yola devam ediyorlar. Tabii soru bu kişilerin bilime ve memlekete faydası ne diye sorulduğunda, faydasından çok zararının var olduğu memleketin şimdi içinde bulunduğu durumun en iyi göstergesidir. Bunlar ki memleketin başına bela olanlardır. Hiçbir şeye faydaları olmadığı gibi, ülkemizin uluslararası alandaki itibarını da zaman zaman zora soktukları bilinmektedir. Ayrıca bu tür sahtekarlıklarla elde ettikleri artı değerden dolayı başkalarını da bu yola teşvik etmektedirler.

Bu tür kalpazanların cevabı, bilimin tarifinde olduğu gibi yalanı, yanlışı sahtekarlığı teşhir etmekten geçmektedir. Yakın geçmişte yaşadığımız depremin öğrettiğinden de anlaşıldığı üzere artık onurlu bir yaşam için, güzel için, toplumun mutluluğu ve sağlığı için, sahtekarlığa, yalana, köşe dönmeciliğe son vermek için bu ve benzeri kişilerin teşhir edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bağımsız bir birim oluşturulmalı ve bilimsel anlamda sahtekarlık yapan veya yüz kızartıcı suç işleyenler bir şekilde teşhir edilmeli. Yapılan şikayetler en ince ayrıntısına kadar incelenmeli, mahkemelikse mahkeme sonucu beklenmeli ve gerçekten bu tür yüz kızartıcı suçu işleyenler her yıl bir bülten aracılığı ile kamuoyuna açıklanmalıdır.

Böylece ülkemizde bilimin gelecekteki sağlıklı işlevi kısmen de olsa sağlanmış olacaktır. Bu şekilde diğer kurumlara da örnek teşkil ederek bir nebze olsun yalanın, yanlışın, rüşvetin ve kalpazanlığın frenlenmesine yardımcı olunabilir diye düşünüyorum.

Bilim Etiği hakkındaki uzun tartışmalardan sonra, özellikle de son zamanlarda bilimsel aşırmaların yaygınlaştığı bir dönemde TÜBİTAK bünyesinde bir merkez kuruldu ve TÜBA, 1 Aralık 2001 tarihinde yaptığı toplantıda Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları başlıklı raporda 6 temel ilke açıkladı. Bunlar;

1. Gerçeğe Uygunluk

Veriler, sadece bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemlerden elde edilmelidir ve yorumlar ve değerlendirmede bilimsel yöntemlerin dışına çıkılamaz. Bu bağlamda elde edilmiş veriler saptırılamaz, elde edilmemiş sonuçlar araştırma sonuçları imiş gibi gösterilemez.

2. Bilimsel Araştırmanın Zarar Vermemesi

Bilimsel araştırma sürecinde deneklerin zarar görmemesi, deneklerin bilgilendirilmesi gibi sağlıkla ilgili konularda bilgilendirme zorunluluk arz etmektedir. Deney hayvanlarının acı çekmemesi dikkate alınmalıdır.

3. Sorumluluk ve Haklar

Bilim insanı araştırma bulguları ile ilgili olarak toplumu bilgilendirmek ve olası zararlı uygulamalar konusunda uyarmak zorundadır. Ayrıca bilim insanı kendi vicdani kanaatine göre zararlı sonuçlar doğuracak araştırmalara katılmama hakkına sahiptir.

4. Yazarlar

Araştırma sonuçlarında, araştırmayı yapanların tümünün isimleri katkıları oranında yayınlanır. Araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve yayına hazırlanmasında etkin katkıda bulunmamış kişilerin isimleri yazar listesinde yayınlanamaz.

5. Kaynak Gösterme ve Alıntılar

Araştırma sonuçlarının yayınlanmasında yararlanılan kitap, dergi ve her türlü alıntı kaynağı belirtilmek zorundadır. Evrensel olarak tanınan kuram ve matematiksel formüller gibi bilinen bilgiler dışındaki herhangi bir yapıt ve bilgi izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz veya yayınlanamaz.

6. Akademik Etkinliklerde Etik ve Bilim İnsanı

Bilim insanı, akademik yaşamının bütün evrelerinde ve öğretim, yöntem ve akademik değerlendirmelere ilişkin görevlerde bilimsel liyakatı temel ölçüt olarak kabul eder, temel etik kurallarının dışına çıkılmasına göz yummaz.

Eğitimin eksik verilmesi, kopyacılık, akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat ölçülerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak ve benzer davranışlar kabul edilmez.

Geçen yüzyılda bilim disiplinlerinin aktivitelerini artırmaları ve bu konuda yapılan harcamalar bir yana, diğer yanda kullanılan deneklerin niteliği, ilerleyen süreçte teknolojinin artışı ile yapılan aşırma ve diğer kandırma davranışları etik bilimini ön plana almış oldu. Bu konuda geçen yıllarda CBT dergide Prof. Dr. Emin Kansu ve Prof. Dr. Şevket Ruacan, bilimsel yanıltmanın türleri, nedenleri, önlenmesi, cezalandırılması konusunda uluslararası düzeydeki durumu gündeme getirdiler. Kanımca çok yararlı ve ülkemizde de bir girişimin başlatılması gerekli. Bu konuda herkesin görüşlerinin alınması ve uygun bir modelin oluşturulması yararlı olur.

Üniversitelerin bilim-etik kurullarını oluşturup bilimsel verimliliği ve kaliteyi yükseltmeleri yararlı olacaktır. Barbusse "Gerçeği söyleyenler hiçbir zaman susmak zorunda değildir" diyor. Bilim adamı, sorumluluğu gereği gerçeği aramak ve söylemek zorundadır. Tabii bilim adamı, bilim adamı ilkelerine göre, usta-çırak ilişkisine göre yetiştirildiyse. Bu konuda biz geleceğin beyinlerini yetiştiren hocalara vicdani ve etik sorumluluk düşmektedir. Buna bağlı olarak üniversitelerin bilim adamı yetiştirme programlarını yeniden niteliği artıracak şekilde gözden geçirmeleri gerekir. Yüksek Lisans ve Doktora programlarını yürüten Enstitülerin programlarına Bilimsel Araştırma Metotları dersi yanında, tez ve makale nasıl yazılmalı konusundaki dersleri de zorunlu krediler içinde sayması anlamlı olacaktır. Doğru bilim adamı yetiştiren, doğru bilimsel çalışma yapacaktır.

Resim: Prof. Dr. L. Şanal Görgül

Başkent Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bağlıca Kampüsü, Eskişehir Yolu 20. km
Ankara

Tel: 0312 - 2341010 / 1726 - 1674 - 1721
Faks: 0312 - 2341043
e-posta: info@elyadal.org

www.elyadal.org
www.pivolka.com